

EDWARD WIĘCKO

Gospodarka w Puszczy Białowieskiej między pierwszą i drugą wojną światową

Хозяйство в Беловежской Пуце между первой и второй мировой войной

Management of the Białowieża Primeval Forest between World War I and II

W okresie od sierpnia 1915 roku do grudnia 1918 roku Puszcza Białowieska znajdowała się pod niemieckim okupacyjnym zarządem wojskowym. W okresie tym wycięto bezplanowo wielkimi połaciami 6,5 tys. ha drzewostanów oraz na obszarze całej Puszczy wybrano i wycięto najlepsze drzewa o łącznej masie około 2,6 mln m³ grubizny¹. Z przeliczenia tej masy w stosunku do powierzchni leśnej Puszczy wynika, że wyreby na 1 ha wyniosły 7,7 m³ drewna rocznie. Najbardziej ucierpiały fragmenty Puszczy sąsiadujące z koleją normalnotorową (nadleśnictwa Hajnówka, Narewka i Leśna) oraz sąsiadujące z wybudowanymi przez Niemców kolejkami leśnymi (nadleśnictwa Białowieża, Gródek i Zwierzyniec).

W celu przerobu pozyskiwanego drewna niemiecki zarząd wojskowy wybudował w Puszczy w ciągu pierwszych 20 miesięcy okupacji tartak, w Hajnówce — 10-trakowy, w Czerlonce — 3-trakowy, w Gródku i w Stoczku — 4-trakowe, w Nowym Moście — 2-trakowy oraz w Małej Narewce 1-trakowy. Ponadto w Hajnówce uruchomiono fabrykę wełny drzewnej, stolarnię mechaniczną i fabrykę domów składanych. Niemiecka firma Scharing wybudowała w Hajnówce fabrykę suchej destylacji drewna, o 128 retortach stojących i zdolności przetwórczej 300 tys. mp drewna liściastego rocznie, przy rocznym zużyciu ponadto 150 tys. mp drewna do opalania fabryki. Do chemicznego przerobu drewna wykorzystywano też mielerze i 7 pieców smolarskich.

Jako środki transportowe służyły: 130 km kolejek parowych o szerokości toru 60 cm, połączone z liniami normalno-torowymi i około 200 km kolejek przenośnych, rozrzuconych po Puszczy, z trakcją konną.

Z sprawozdania majora Eschricha, zarządzającego Puszcza, dowiadujemy się, że „od roku 1915, w którym zajęta została Puszcza, do końca roku 1918, w którym zarząd wojskowy musiał tę okolice opuścić, wybrano tyle drewna, że nie tylko pokryło ono inwestycje, które koszty

¹ W pracy „Puszcza Białowieska i Park Narodowy w Białowieży” (1930) prof. J. J. Karpiński podaje (s. 28) że Niemcy „za czas 3,5-letniej okupacji wycięli i wywieźli z Puszczy około 4 mln m³ drewna w trybie przyspieszonej rabunkowej eksploatacji”.

wały 12 mln marek, lecz dało dużą nadwyżkę. Gdyby zarząd wojskowy nie był zmuszony opuścić tych obszarów mógłby otrzymać rocznie 25 do 30 mln ówczesnych marek zysku" (5).

Przy wycofywaniu się Niemców z Puszczy niektóre z wymienionych wyżej zakładów częściowo zdemontowano (m. in. z tartaku Hajnówka zabrano dwie maszyny parowe o mocy 180 i 220 KM). Po opuszczeniu Puszczy przez Niemców znalazła się ona przejściowo (przez 6 tygodni) pod zarządem litewskim.

Z początkiem 1919 roku (luty, marzec) na mocy Traktatu Ryskiego Puszcza Białowieska została przyjęta przez Państwo Polskie i włączona do lasów państwowych.

Główny kompleks Puszczy Białowieskiej (wraz z późniejszym Parkiem Narodowym) obejmował powierzchnię 103 756,36 ha i znajdował się w powiecie Bielsk Podlaski, województwa białostockiego. Łączna powierzchnia Puszczy wraz z uroczyskami położonymi poza głównym kompleksem wynosiła 105 281,76 ha.

Późniejszy plan urządzenia gospodarstwa leśnego sporządzony był dla powierzchni 100 592,33 ha z wyłączeniem powierzchni Parku Narodowego formalnie utworzonego zarządzeniem Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 4 VIII 1932 r. (M. P. nr 183, poz. 219) o powierzchni 4693,24 ha.

Powierzchnia leśna Puszczy Białowieskiej (stan z lipca 1933 roku według operatu urzędzeniowego) wynosiła 89 210 ha, w tym zalesiona 96,9%. Na płazowiny przypadało wówczas 782,30 ha, a na zręby i halizny 1962,25 ha. Powierzchnia użytków nieleśnych (łąki, grunty rolne, sady i ogrody, zabudowania i podwórza, zakłady przemysłowe, składnice i place) wynosiła łącznie 5720,60 ha. Powierzchnie zaliczone do nieużytków obejmowały 4014,26 ha.

Linie kolejowe normalnotorowe przebiegające w Puszczy miały długość 35 km, a kolejki leśne — 325 km. Jako arterie transportu wodnego duże znaczenie miały rzeki Narew i Narewka, mniejsze — Leśna Prawa.

Po przejęciu Puszczy przez władze polskie w końcu zimy 1919 roku utrzymywał się w niej początkowo dawny podział rosyjski na pięć jednostek administracyjnych zwanych nadleśnictwami (Browskie, Królewskie, Starzyńskie, Hajnowskie i Świsłockie) i powołany został Inspektorat Puszczy Białowieskiej. Inspektorat ten podlegał Zarządowi Okręgowemu Dóbr Państwowych w Siedlcach, a następnie Zarządowi Okręgowemu Dóbr Narodowych w Białymstoku, który w czerwcu 1919 roku przeniesiony został pod nazwą Zarządu Okręgowego Dóbr Państwowych do Brześcia nad Bugiem.

Po czasowym zajęciu tych ziem przez Armię Czerwoną zarząd ten został w lipcu 1920 roku ewakuowany do Koźmina (Poznańskie). Zarząd Okręgowy Dóbr Państwowych w Brześciu podlegał Zarządowi Cywilnemu Ziemi Wschodnich, a po jego likwidacji w końcu 1920 r. administrację tych obszarów przejął Zarząd Terenów Etapowych i Przyfrontowych, który przekazał je następnie właściwym ministerstwom (9). Zarząd Okręgowy Dóbr Państwowych w Brześciu przemianowany został następnie na Zarząd Okręgowy Lasów Państwowych z siedzibą w Białowieży, którego naczelnikiem (dyrektorem) od 1 XII 1920 r. został Jan Szreders. Zarząd ten podlegał Departamentowi Leśnictwa Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych.

Na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 28 VI 1924 roku o statucie przedsiębiorstwa Polskie Lasy Państwowe (Dz. U. nr 56, poz. 570) Minister Rolnictwa i Dóbr Państwowych powołał okręgowe dyrekcje lasów państwowych, w tym Dyрекcję LP z siedzibą w Białowieży,

Na mocy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 30 XII 1924 roku o organizacji administracji lasów państwowych (Dz. U. nr 119, poz. 1079) rozporządzeniem Rady Ministrów z 16 I 1925 roku (Dz. U. nr 9, poz. 62) utworzono 10 dyrekcji lasów państwowych, w tym DLP w Białowieży.

W okresie lat 1919—1923 gospodarka w Puszczy zmierzała do likwidacji skutków okupacyjnego w niej działania, wyrażających się w dużej ilości niedorębów, posuszu i odpadów, co w rezultacie spowodowało inwazję korników (4), których ofiarą padał przede wszystkim świerk. Czyste drzewostany świerkowe zajmowały wtedy w Puszczy około 7% jej powierzchni, a na 25% obszaru Puszczy świerk występował w obfitej domieszce.

Najbardziej ucierpiały świerczyny Nadleśnictwa Hajnowskiego, gdzie korniki zaatakowały drzewostany na powierzchni 7 do 8 tys. ha, a masy uszkodzonego drewna łącznie z leżaniną oszacowano tam na 350 tys m³. W pozostałych nadleśnictwach zagrożone powierzchnie objęły: w Starzyńskim — 1000 ha z masą drewna 100 tys. m³, w Browskim — 600 ha (180 tys. m³), w Królewskim — 300 ha (30 tys. m³) i w Świsłockim — 270 ha (21 tys. m³). Walkę z kornikami prowadzono przez wykładanie drzew pułapkowych, usuwanie posuszu, leżaniny i drzew opadniętych.

Z likwidacji niedorębów i wycięcia drzew opadniętych przez korniki pozyskano łącznie 1,2 mln m³ drewna. Ponadto w ramach planu prowizorycznego urządzenia lasu wycięto zrębami zupełnymi 1700 ha drzewostanów o masie 350 tys. m³.

W wyniku prowizorycznego urządzenia w latach 1920—1921 zapas drzewny Puszczy Białowieskiej określono na 23 mln m³. Urządzenie gospodarstwa w Puszczy zmierzało do rozszerzenia użytkowania w celu zwiększenia dochodów państwowych z zachowaniem jednak daleko idącej ostrożności, aby nie zniszczyć tego cennego kompleksu leśnego, uważanego już wówczas za zabytek przyrody.

Liczbę obrębów pokrywających się wówczas z granicami istniejących nadleśnictw ograniczono do pięciu. W ramach poszczególnych obrębów wydzielono projektowane rezerwaty. Drzewostany w granicach każdego obrębu podzielono na cztery gospodarstwa:

- 1) iglaste (składające się z drzewostanów sosnowych, sosnowo-dębowych, świerkowych i sosnowo-świerkowych);
- 2) dębowe (z drzewostanów dębowych i dębowo-grabowych, określanych w nazewnictwie miejscowym „hrud”);
- 3) jesionowe (z drzewostanów jesionowo-świerkowo-olszowych, określanych jako „ols jesionowy”);
- 4) olszowych (z drzewostanów olszowych niskopiennych — „ols olszowy”).

Przyjęto następujące kolejności rębności: dla gospodarstwa iglastego — 120 lat, dębowego — 140 lat, jesionowego — 90 lat, olszowego — 60 lat.

Kierunki ciec wyznaczano ze wschodu na zachód, a szerokość zrębów

Fot. 1. Grąd wilgotny

dla gospodarstwa iglastego, dębowego i jesionowego ustalono na 50—60 m, a dla gospodarstwa olszowego — 100 m.

Etat ręczny określony został na 300 tys. m³ drewna ze zrębów i 250 tys. m³ z po suszu, wywrotów i świerka uszkodzonego przez korniki (7).

Przeciętne użytkowanie roczne miało wynosić 4,91 m³ z 1 ha, a faktycznie pozyskiwano 7,35 m³ z 1 ha, tj. około 50% więcej (11).

Odnawianie zrębów, halizn i płazowin projektowano w sposób sztuczny we wszystkich gospodarstwach, z wyjątkiem olszowego. W celu wyzyskania istniejącego odnowienia naturalnego powołano Komisję odnowienia i ochrony Puszczy, której zadaniem było czuwanie nad przebiegiem odnowienia zrębów i halizn oraz organizowanie badań nad naturalnym odnowieniem lasu i sposobami odnowienia sztucznego w różnych warunkach siedliskowych.

24 II 1924 r. zawarto z firmą angielską „The Century European Timber Corporation” umowę, na podstawie której firma ta w ciągu 10 lat miała eksploatować Puszcę Białowieską oraz Duksztańskie lasy państwowe w okolicy Grodna i Słonima. Z notatki opublikowanej w „Sylwanie” (2) wynika, że Państwo spodziewało się 10 mln fr. zł dochodu rocznego z tej transakcji.

W okresie 10-lecia wyręby w Puszczy Białowieskiej miały objąć 15-letni etat wyliczony przez prowizoryczne urządzenie lasu. Roczny rozmiar użytkowania określono dla firmy angielskiej na 325 tys. m³, co od-

Fot. 2. Oles

powiadało powierzchni około 1400 ha. Stosownie do życzenia firmy stosowano zręby zupełne o szerokości 100 m i długości 1 km, przeznaczając do wyrębu 100-hektarowe oddziały z najcenniejszymi drzewostanami. Na zrębach miały być pozostawiane nasienniki. Szkodliwość stosowania tej wielkości zrębów polega przede wszystkim na zachwaszczaniu się gleby i degradacji siedliska, co utrudniało, a niekiedy umożliwiało odnowienie lasu.

Przewidziany w umowie warunek przekazywania zrębów do 1 marca trzeciego roku po eksploatacji nie był przez firmę dotrzymywany. Klasyfikując pozyskane drewna jako użytkowe, wybierano drewno najlepszej jakości, zwiększając równocześnie nadmiernie wyrób drewna opałowego (również z części drewna użytkowego). Działanie takie przyczyniło się do strat skarbu Państwa Polskiego. Zamiast drzew nasiennych pozostawiano na zrębach małowartościowe drzewa, głównie grab. W tych warunkach Ministerstwo Rolnictwa wykorzystując opinię Prokuratury Generalnej 29 V 1929 roku rozwiązało jednostronnie umowę z firmą wypłacając duże odszkodowanie. Wyniosło ono 375 tys. funtów szterlingów, tj. 16,2 mln zł, z czego potrącono nieopłacone przez firmę podatki w kwocie 1,5 mln zł².

Do zerwania umowy firma pozyskała około 2,5 mln m³ drewna.

Powierzchnie wyrabane przez firmę angielską i zręby poniemieckie odnowiły się w znacznym stopniu w sposób naturalny, jednak mało wartościowymi gatunkami — głównie brzozą, osiką, grabem, częściowo olszą. W ten sposób powstałe drzewostany stanowią obecnie około 20% powierzchni naszej (zachodniej) części Puszczy.

Po likwidacji umowy z firmą angielską w 1929 r. rozpoczęto w Puszczy stosowanie na wszystkich siedliskach tzw. cięć „kotlinowych” (rębnia gniazdowa o wielkości gniazd 5—20 arów), z 20-letnim okresem odnowienia i 4-krotnym nawrotem cięć. Wskutek niedostatecznego odnowienia naturalnego zaniechano stosowania tego sposobu rębni.

Zagospodarowanie lasu Puszczy w następnych latach okresu międzywojennego prowadzono zgodnie z planem definitywnego urządzenia lasu. Terenowe prace urządzeniowe zmierzające do opracowania planu gospodarczego Puszczy Białowieskiej rozpoczęto w 1927 r. i ukończono w 1930 r. Obszar Puszczy Białowieskiej podzielony został na 14 nadleśnictw (Browsk, Narewka, Czoło, Jaźwiny, Hajnówka, Zwierzyniec, Białowieża, Leśna, Jagiellońskie, Nikor, Starzyna, Biała, Królewski Most i Jasień) oraz Park Narodowy, a ponadto przyłączono do Puszczy Białowieskiej nadleśnictwo Oszczep z Puszczy Świsłockiej. Dla inne nadleśnictwa Puszczy Świsłockiej (Świsłocz i Zamosze) o powierzchni 13 600 ha zwrócono w 1935 r. spadkobiercom gen. T. Tyszkiewicza, jako majątek skonfiskowany powstańcom. Liczba leśnictw w Puszczy Białowieskiej wynosiła 50 (przec. pow. 2010 ha), a obchodów 133 (przec. pow. 750 ha).

W latach 1928—1930 dawny rosyjski podział powierzchniowy dzielący główny kompleks Puszczy Białowieskiej na 924 oddziały o bokach równych 1 wiorście (1066,8 m) został uzupełniony (poza Parkiem Naro-

² Według informacji otrzymanych od F. Szkiłładzia, ówczesnego naczelnika wydziału finansowego przy nadzwyczajnym delegacie Ministra Rolnictwa do spraw administracji lasów państwowych, którym był wówczas Adam Loret.

dowym) przez przecięcie na krzyż nowymi liniami. Liczba oddziałów w Puszczy zwiększyła się więc czterokrotnie. Nowo powstałe oddziały oznaczone zostały literami: A, B, C i D, przy zachowaniu dawnej numeracji.

W ramach definitywnego urządzenia lasu wyodrębniono 12 typów drzewostanów, które stanowiły podstawę podziału na gospodarstwa. Bory: suchy, świeży i wilgotny (24% powierzchni leśnej Puszczy) włączono do gospodarstwa sosnowego, w którym wiek rębności określono na 100 lat. Bory sosnowo-świerkowe i świerkowe (25% pow.) tworzyły gospodarstwo sosnowo-świerkowe również ze stuletnim wiekiem rębności. Bór mieszany (18% pow.) stanowił gospodarstwo dębowo-świerkowo-sosnowe z wiekiem rębności 100 lat, grąd świeży (9% pow.) gospodarstwo grabowe-dębowe z wiekiem rębności 80 lat, a grąd wilgotny (6% pow.) gospodarstwo jesionowo-dębowe z wiekiem rębności 160 lat dla dębu, jesionu i wiąza i 80 lat dla świerka, olszy i graba. Ols jesionowy (11% pow.) i ols (5% pow.) tworzyły gospodarstwo jesionowo-olszowe z wiekiem rębności 80 lat i świerka oraz 160 lat dla jesionu. Bór na torfowisku i ols brzozy (2% pow.) stanowiły gospodarstwo bagienne.

Użytkowanie w gospodarstwach: sosnowym, świerkowo-sosnowym, dębowo-świerkowo-sosnowym i grabowo-dębowym prowadzono zrębami zupełnymi o szerokości 80 m (4-letni nawrót cięć, które odnawiano sztucznie przez sadzenie na pasach lub talerzach). W pozostałych gospodarstwach użytkowanie prowadzono w cięciach częściowych na powierzchniach do 15 ha. Usuwania drzewostanów w tych gospodarstwach zamierzano dokonywać w trzech cięciach z 10-letnim okresem odnowienia, spodziewając się odnowienia naturalnego, które miało być uzupełniane dosadzaniem dębu.

Zapas rzeczywisty drzewostanów Puszczy na podstawie definitywnego urządzenia lasu określono na 16 217 tys. m³, a na 1 ha na 187 m³. Przyrost rzeczywisty określono na 2,25 m³ na 1 ha, a normalny na 4,20 m³ na 1 ha (7).

W tabeli 1 zwraca uwagę mały udział powierzchni II klasy wieku (4,53%) a także stosunkowo mały IV klasy wieku (8,74%).

**Struktura klas wieku drzewostanów Puszczy Białowieskiej
(1931 r.)**

Rodzaj powierzchni, klasa wieku	Powierzchnia ha	%
Zręby i halizny	1 962,25	2,20
Płazowizny	782,30	0,88
I	17 067,46	19,14
II	2 419,17	2,71
III	4 040,24	4,53
IV	7 802,95	8,74
V	13 478,28	15,11
VI	16 897,60	18,94
VII i wyższe	24 759,75	27,75
Razem	89 210,00	100,00

Ustalenia zawarte w planach urządzenia gospodarstwa leśnego realizowane były zgodnie z zarządzeniami w sprawach odnowienia lasu. Były one wydawane przez dyrektora Lasów Państwowych w Białowieży. W ostatnim zarządzeniu z 11 II 1938 r. ustalono ogólne wytyczne i szczegółowe wskazówki dotyczące m. in. stosowania zabiegów ułatwiających odnowienie naturalne samosiewem. Tam, gdzie odnowienie naturalne zawodziło lub było utrudnione zalecano stosować odnowienie sztuczne. Głównymi rodzajami drzew zalecanymi do uprawy na odpowiednich siedliskach były sosna, świerk, olsza i dąb. Zalecono przy tym zakładanie upraw mieszanych, ze sposobem pomieszania nie jednakowym, lecz nie dużymi kępami. Zręby bieżące miały być odnawiane zasadniczo w roku wyrębu drzewostanów. W drodze wyjątku odnowienie ich mogło być odłożone na jeden rok na glebach niezbyt zachwaszczających się. Na glebach żyznych i silnie zachwaszczających się odnowienia należało dokonywać częściowo lub całkowicie na kilka lat przed zrębem uprzętającym, a po założeniu cięcia przygotowanego stosować odnowienie sztuczne pod osłoną drzewostanów. W warunkach umożliwiających wybór sposobu odnowienia sosną zalecano siew nasion pochodzących z drzewostanów nasiennych miejscowego okręgu i obwodu nasiennego. Poprawki zalecano wykonywać tylko sadzeniem. Wszystkie uprawy i drzewostany należało pielęgnować oraz poddawać racjonalnym czyszczeniom i trzebieżom.

W latach 1930—1939 odnowiono w Puszczy Białowieskiej około 20 tys. ha zaległych i bieżących zrębów. W okresie lat 1931—1939 pozyskano w Puszczy 3 352 880 m³ grubizny drewna (bez kory), w tym w użytkowaniu rębny 2 608 880 m³ i przedrębny 744 000 m³. Pozyskanie drewna wynosiło rocznie 4,8 m³ na 1 ha powierzchni leśnej (użytkowanie rębne 3,7 m³ i przedrębne 1,1 m³).

Przeciętne pozyskanie roczne w tym okresie wynosiło około 420 tys. m³ drewna (grubizny), w tym około 270 m³ drewna użytkowego (64%) i około 150 tys. m³ opału (36%).

Rynek krajowy pochłaniał całkowitą ilość wyrabianego w Puszczy opału oraz około 30 tys. m³ drewna użytkowego rocznie. Około 90% drewna użytkowego przeznaczono na rynki zagraniczne, z którego część przerabiana była w Zakładach Drzewnych w Hajnówce o zdolności przetwórczej w 1933 roku około 150 tys. m³ rocznie oraz w tartaku w Gródku o zdolności przetwórczej około 50 tys. m³. W następnych latach zdolność przetwórcza tartaku w Hajnówce wzrosła do ponad 200 tys. m³ drewna rocznie. Do przecierania drewna liściastego uruchomiono dwa traki ramowe, trzy piły taśmowe, blokowe oraz trzy piły taśmowe rozdzielcze z maszynami pomocniczymi. Zainstalowano także urządzenia do wyrobu fryzów. W 1935 roku uruchomiono suszarnię, zakład produkcji deszczulek posadzkowych i stolarnię. Z innych ważniejszych zakładów przemysłowych w Hajnówce czynna była Fabryka Chemiczna (sucha destylacja drewna) i zakłady Firmy Terebenthen (głównie terpentyniarnie i smolarnie).

Głównymi odbiorcami zagranicznymi drewna pochodzącego z Puszczy Białowieskiej były: Anglia, Belgia, Niemcy, Francja, Holandia, Afryka Południowa i Palestyna.

Sytuacja polityczna i ekonomiczna w Polsce wywoływała liczne strajki

w kraju, do których przyłączali się również robotnicy tartaków w Hajnówce i Gródku.

W okresie I wojny światowej poważnie zmniejszył się w Puszczy stan zwierzyny, a niektóre gatunki uległy całkowitemu wyniszczeniu.

Żubr. Według danych okupacyjnych władz niemieckich (1) na początku 1914 roku było w Puszczy 727 żubrów, w dniu 1 II 1918 roku — 152. Według Wróblewskiego (10) zimą było w Puszczy jeszcze 9 żubrów. Ostatniego żubra zabił w Puszczy kłusownik 19 II 1919 r.³ W wyniku regeneracyjnej hodowli żubrów w Puszczy zapoczątkowanej w 1929 r. (Nadleśnictwo Zwierzyniec) stan ich bezpośrednio przed wybuchem II wojny światowej wynosił 16 sztuk, w dniu 1 I 1944 r. — 27, a 1 I 1945 r. — 17.

W okresie międzywojennym z inicjatywy J. Sztolcmana, delegata Polski na Międzynarodowym Kongresie Unii Ochrony Przyrody w Paryżu, powstało w Berlinie Międzynarodowe Towarzystwo Ochrony Żubra, które zajęło się rejestracją pozostałych na świecie żubrów i ustaliło zasady ich hodowli.

Łoś. Na początku 1914 r. było w Puszczy 59 łosi (1), a w 1918 roku pozostało 5—6. Jeszcze w czasie okupacji niemieckiej łoś wyginął doszczętnie (3). W 1938 roku zapoczątkowano hodowlę łośi w 3-hektarowym rezerwacie w Nadleśnictwie Jagiellońskim, gdzie bezpośrednio przed wybuchem II wojny światowej było ich 9 (3).

Jeleń. Stan pogłowia jeleni w 1914 r. miał wynosić 6778, w zimie 1915/16 r. 2 do 3 tys., w styczniu 1918 r. — 1769 sztuk (1), a w 1919 roku pozostały już tylko nieliczne. W 1928 roku było w Puszczy 210 jeleni, a w 1939 roku ponad 1000.

Daniel. Stan danieli na początku 1914 roku miał wynosić 1488, natomiast w marcu 1917 roku 209 (1). Po pierwszej wojnie światowej pozostało już tylko 5 danieli w Puszczy, a ostatniego rozszarpały wilki w 1930 roku (3).

Sarna. Na początku 1914 roku miało ich być 4966 (1), na podstawie otropień w zimie 1915/1916 roku określono ich stan na 2—3 tys., a w marcu 1917 roku na 1063 sztuki. W 1928 roku było ich około 2 tys. w Puszczy.

Dzik. Na początku 1914 roku stan dzików określono na 2225, w marcu 1917 r. na 446, a w styczniu 1918 roku na — 560 sztuk (1). W 1928 r. było ich około 250, a bezpośrednio przed wybuchem II wojny światowej liczba ich wzrosła do ponad 1000 sztuk.

Tarpan. W 1936 r. z inicjatywy T. Vetulaniego zapoczątkowano regeneracyjną hodowlę tarpana leśnego — z okazów zakupionych w Biłgorajskim i Krasnostawskim — początkowo w rezerwacie w Nadleśnictwie Jagiellońskim, a następnie Zwierzynieckim. W sierpniu 1939 roku było 40 tych koników w Puszczy, a w 1944 roku (latem) po objęciu Puszczy przez władze polskie było ich 13.

Niedźwiedź. Niegdyś pospolity w Puszczy został doszczętnie wytępiony w drugiej połowie XIX w. (ostatni niedźwiedź puszczański zabity

³ Według oświadczeń strażnika żubrowego G. Sawickiego i samego sprawcy zabicia ostatniej żubrzycy Warfołomieja Szpakowicza nastąpiło to właśnie 19 II 1919 r. co zostało potwierdzone protokołem złożonym w sekretariacie Naczelnego Konserwatora Przyrody (3).

został w 1871 roku, a przybliżany w 1879 r.). Po pierwszej wojnie światowej założono hodowlę niedźwiedzi w Puszczy i bezpośrednio przed wybuchem II wojny światowej żyły tu na wolności 2 samce i 1 samica.

Według J. J. Karpińskiego (3) w 1928 roku było ponadto w Puszczy około 30 rysy, 50 borsuków, 90 wilków, 230 lisów i 1400 zajęcy szaraków. Sporadycznie w Puszczy występował zajęc bielak (3).

Cały prawie obszar Puszczy Białowieskiej pod względem łowieckim przeznaczony był na polowania reprezentacyjne.

W realizacji dążeń do ochrony przyrody Puszczy Białowieskiej już w 1920 roku z inicjatywy prof. W. Szafera przy współudziale przedstawicieli ministerstw: Oświaty, Rolnictwa, Kultury i Sztuki oraz Robót Publicznych opracowany został przez Państwową Komisję Ochrony Przyrody projekt Parku Narodowego w Białowieży. Początkowo w końcu 1921 roku z wydzielonych fragmentów Puszczy utworzono leśnictwo a następnie nadleśnictwo. Rezerwat, którego kierownictwo w 1923 roku objął J. Paczoski, a w 1928 r. J. J. Karpiński. W dniu 4 VIII 1932 r. rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych (M. P. nr 183, poz. 219) utworzony został Park Narodowy w Białowieży o powierzchni 4693,24 ha. Ta jednostka administracyjna podlegała Dyrekcji Lasów Państwowych w Białowieży, jednak opiekę naukową nad Parkiem powierzono Zakładowi Doświadczalnemu Lasów Państwowych (przekształconemu później na Instytut Badawczy Lasów Państwowych).

Poza Parkiem Narodowym do 1938 r. zostały utworzone w Puszczy rezerваты „szosowe”, chroniące krajobraz puszczański wzdłuż najważniejszych szlaków komunikacyjnych przebiegających przez Puszcę z Białowieży w stronę Hajnówki i Prużan (łącznie 1867 ha), rezerwat sosnowy Bory Nikorskie (337 ha), rezerwat jodłowy i bagienny Nikor (110 ha), rezerwat zimoziółu północnego (*Linnaea borealis*, 2,25 ha), bluszczu (0,23 ha) świerka odroślowego (1,80 ha) i ponadto rezerваты zwierzyńce: zubrowy (297 ha), tarpana leśnego (25 ha), łosi (10 ha).

O zainteresowaniu społecznym Parkiem Narodowym w okresie międzywojennym świadczy liczba zwiedzających ten niezwykle kompleks przyrodniczy, która w 1938 r. wynosiła około 36 tys. osób.

W okresie II wojny światowej od września 1939 r. do czerwca 1941 roku cała Puszcza Białowieska znajdowała się w granicach BSRR. Uchwałą Rady Komisarzy Ludowych BSRR z 25 XII 1939 roku cały obszar Puszczy uznany został za rezerwat państwowy.

W okresie okupacji hitlerowskiej Białostoczczyzny (od czerwca 1941 r. do lata 1944 r.) Puszcza Białowieska wraz z Puszcą Świsłocką, Szereżewską i Różańską oraz gruntami wysiedlonych i spalonych wsi, czy osiedli z tego obszaru o łącznej powierzchni około 270 tys. ha uznana została za państwowy obszar łowiecki. („Reichsjagdgebiet”) którego zarząd znajdował się w Białowieży pod kierownictwem „Reichsjägermeistra”. Zarząd ten podlegał hitlerowskim władzom centralnym.

Po okupacji hitlerowskiej w obu częściach Puszczy Białowieskiej (zachodniej i wschodniej) pozostały liczne groby pomordowanych. Zbiorowe mogiły ofiar hitleryzmu znajdują się w oddziałach 369, 370, 399 oraz w wielu innych miejscach (9).

LITERATURA

1. Białowies in deutscher Verwaltung, z. 1—5, Berlin 1918.
2. Eksploatacja Puszczy Białowieskiej (Notatka). „Sylwan” 1924 (kwiecień—maj).
3. Karpiński J. J. — Materiały do znajomości Puszczy Białowieskiej. Prace IBL nr 151, 1956.
4. K. J. — Z puszczy Białowieskiej. Walka z kornikiem świerkowym w roku 1921. „Las Polski” 1922, nr 1.
5. Kłoska J. — Z Puszczy Białowieskiej. Obecny stan przemysłu drzewnego w Puszczy. „Las Polski” 1922, nr 2.
6. Kostyrko J. — Ochrona przyrody na ziemiach wschodnich. Warszawa 1938. Odbitka z Rocznika Ziemi Wschodnich. 1939.
7. Operat w sprawie definitywnego urządzenia lasów Puszczy Białowieskiej. Białowieża 1933. (Maszynopis). Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych w Białymstoku.
8. Rossiński W. — Z Puszczy Białowieskiej. Urządzenie gospodarstwa leśnego w Puszczy. „Las Polski” 1922, nr 3.
9. Więcko E. — Puszcza Białowieska. PWN, Warszawa 1972.
10. Wróblewski K. — Żubr w Puszczy Białowieskiej. Poznań 1927.
11. Zabielski B. — stan gospodarki leśnej w Puszczy Białowieskiej i problemy jej modernizacji. Referat na konferencję naukową nt. „Stan i rozwój funkcji Puszczy Białowieskiej”. Białowieża 18—19 maja 1978 r. (powielone).
12. Żabiński J. — Walka o żubra. Warszawa 1947.

Краткое содержание

В работе дана характеристика видового состава насаждений и структура их возраста, запасы насаждений, административное деление с примером площади Пуци, размеров лесопользования, с учетом эксплуатационной оккупационной деятельности немецких властей в Пуце в период первой мировой войны, а позднее английской фирмы «Центуры». Рассмотрены были также проблемы лесоустройства и охраны леса, способы возобновления, создание Национального Парка, природно-лесного музея и школы для лесничих. В статье представлены данные о промышленной переработке древесины происходящей из Пуци в деревообрабатывающих предприятиях в Гайнувце, размеры и направления экспорта древесины в Беловежской Пуце.

Summary

The article contains the characteristics of prewar species composition of stands and their age structure, yield, administrative division with quotation of the Forest acreage, harvest extent with consideration of the exploitation by occupation German authorities during World War I and afterwards by the English enterprise „The Century”. Problems of forest survey and protection, ways of regeneration, formation of National Park, natural history and forestry museum, and forest rangers' school were also discussed. Data concerning the industrial processing of wood coming from the Forest in wood plant at Hajnówka, size and directions of the wood export from the Białowieża Primeval Forest were cited.